

Orrefors glasbruk

Kulturhistorisk guide i glasbruksmiljö

Länstyrelserna

Kalmar, Kronoberg

Orrefors Glasbruk

Karta över Orrefors:

1. Glasbrukets huvudbyggnad	12. Två gamla kraftstationer
2. Utställningshallen	13. Slagghög och Kollada
3. Huvudkontoret	14. Kallarör
4. Järnvägsstationen	15. Tvättstugan
5. Kristallpalatset och Stallgården	16. Fästampen
6. Gästvillan	17. Snokaboet
7. Smedernas väg	18. Backabyggningen
8. Villa Murgröna	19. Kalvhagen och Betlehem
9. Gamla Konsum	20. Sju små hem
10. Musikpaviljongen	21. Jerusalem
11. Hammarsmedjan	22. Klockaregården
	23. Funkisvillor, villakvarter

Copyright © 2015 länsstyrelserna i Kalmar och Kronobergs län

Text: Wilund arkitekter och antikvarier AB

Foto: Paul Wilund om inget annat anges.

Layout: C/o Lillebil AB

Tryck: TMG Tabergs

ISBN: 978-91-89285-70-5

Dnr: 434-2973-15

Innehåll

Välkommen till Orrefors	5	12. Två gamla kraftstationer	24
En promenad	6	13. Slagghög och Kollada	24
1. Glasbrukets huvudbyggnad	6	14. Kallarör	25
2. Utställningshallen.....	8	15. Tvättstugan	26
3. Huvudkontoret	11	16. Fästampen	28
4. Järnvägsstationen.....	12	17. Snokaboet	28
5. Kristallpalatset och Stallgården	14	18. Backabyggningen	28
6. Gästvillan	16	19. Kalvahagen och Betlehem.....	29
7. Smedernas väg.....	18	20. Sju små hem.....	29
8. Villa Murgröna.....	19	21. Jerusalem.....	30
9. Gamla Konsum (idag Tempo)	20	22. Klockaregården	30
10. Musikpaviljongen.....	21	23. Funkisvillor, villakvarter	33
11. Hammarsmedjan.....	22	Vill du veta mer?	34

Fiskaren av formgivaren och glaskonstnären Martti Rytönen.

Välkommen till Orrefors

Orrefors glasbruk var länge ett av Sveriges mest namnkunniga bolag. Framgången kom med införandet av konstnärliga formgivare. Man rönt stora framgångar vid Göteborgsutställningen 1923 och Parisutställningen 1925. Under mitten av 1900-talet fick svenskt glas och Orrefors ett internationellt rykte som bland det finaste i världen. Bruket lades ner 2013. Namnet används idag som ett varumärke för produkter tillverkade på andra platser. Brukets byggnader används idag för andra verksamheter.

Vid sekelskiftet fanns det många små glasbruk som tillverkade anonyma nyttoprodukter. Orrefors var dock ett av de första att skapa en annan typ av produkter. 1913 såldes såg och glasbruk till konsul Johan Ekman från Göteborg. Ekman var chef och ägare till ett av Göteborgs största handelshus Ekman & Co och han satt även i riksdagen. Ekman & Co handlade främst med massa och papper, så vid köpet av Orrefors var det i första hand skogen som lockade. Ekman insåg dock snabbt glasbrukets potential och han var den som kom att skapa det kända varumärket Orrefors glasbruk.

Ekman började med att styra om brukets produktion från enkelt bruksglas till kvalitetsglasproduktion av kristallglas. Ekmans idé var att skapa ett konstindustriellt bolag med internationella förebilder. Duktiga glasblåsarmästare som Knut Bergqvist och Gustaf Bergkvist togs från Kosta glasbruk. Genom god formgivning kunde man konkurrera med enklare maskintillverkat glas från framför allt utländska tillverkare.

För detta krävdes en ny yrkeskategori som kom att bli huvudpersoner i verksamheten - konstnärer. Runt 1915 anställdes konstnärerna Simon Gate och Edward Hald på bruket. Dessa var de första i en lång rad kända konstnärer vid Orrefors. Gate och Hald arbetade nära glasblåsarmästarna och i samarbetet utvecklades nya former, produkter och arbetsmetoder. Detta var något helt nytt för svensk glasindustri och det kom att ändra hela verksamheten i glasriket på sikt. Ett exempel på en ny teknik som uppfanns av Knut Bergqvist är Graal, som sedan användes av Gate och Hald. Denna går ut på att man blåser ett glasämne i olika färg i olika lager. Efter att detta ämne svalnat görs mönstret genom olika lager. I dessa slipades hål som bildade mönster eller figurer. Glasföremålet värmdes sedan upp ännu en gång och täcktes med ett nytt lager klarglas. Mönstret framträder då inne i glaskärlets väggar.

En promenad

Du har möjlighet att upptäcka mer av Orrefors. I den här skriften får du en glimt av Orrefors historia och du kan själv gå på upptäcktsfärd i glasbruksmiljön. Till din hjälp finns en karta på sidan två med de olika byggnaderna utmärkta. Vandrigen kan börja där du önskar för en längre eller kortare promenad.

I. Glasbrukets huvudbyggnad

Huvudbyggnaden uppfördes 1965 och ligger på samma plats som den ursprungliga glashyttan från 1898. Övriga lokaler har olika åldrar.

1897 köptes Orrefors bruk av grosshandlaren Johan August Samuelsson från Linköping. Samuelsson omvandlade bruket till ett aktiebolag. 1898 grundades Orrefors glasbruk. Den företagsekonomiska idén var att ta tillvara spillved från sågverket för att elda i ugnarna i glashyttan och glasbruket placerades utmed järnvägsspåren strax efter sågen. Hyttan har

en typisk form med sitt höga tak med ventilationsöppningar uppe vid taknocken för vädringens skull. På hyttans sydöstra sida finns två skorstenar för röken från ugnarna bevarade.

Glasbruket tillverkade till en början sekelskiftets nyttoprodukter som glasburkar till apoteken, mjölkflaskor, parfymflaskor, klockglas, pillerburkar, flugfångare, kaffekulor och ostkupa. Från 1899 till 1918 tillverkades även fönsterglas.

Huvudbyggnaden. Foto: Paul Wilund.

2. Utställningshallen

För att kunna visa upp produktionen på plats i Orrefors uppfördes utställningshallen 1957, ritad av konstnären Simon Gates och arkitekten Bengt Gate. Han beskrev byggnaden såhär: *”Museidelen med sina slutna, avgränsade rum kontrasterar mot utställningshallens öppna och obegränsade. Övergången mellan ute och inne utgörs endast av den genomskinliga glasväggen.”*

Utställningshallen.
Foto: Paul Wilund

3. Huvudkontoret

Då glasbruket allt mer kom att kopplas bort från sågverket uppfördes ett antal nya byggnader. 1917 uppfördes huvudkontoret och markerar starten på Orrefors inriktning mot konstglas. Byggnaden är enkelt klassicistisk ooch förlängdes och fick ny inredning på 1950-talet. Här finns idag ett konstmuseum. Den lilla stenbyggnaden på ena kortsidan var brukets kassavalv.

Huvudkontoret. Foto: Paul Wilund

4. Järnvägsstationen

1876 öppnade järnvägen mellan Nybro – Säfsjöström, vilket hade stor betydelse för Orrefors exportmöjligheter. Järnvägsstationen är numera privatbostad.

Vid mitten av 1800-talet började de småländska järnbruken bli mindre lönsamma på grund av de nya tekniker som tillät att man återupptog järnhanteringen i Bergslagen. Samtidigt blev skogshantering allt mer lönsamt, då efterfrågan och priser på sågverksprodukter ökade samtidigt som sågverkstekniken utvecklades.

Orrefors, som nu kämpade med ett allt mindre lönsamt järnbruk, ägde mycket stora mängder skog för järnbrukets skull och 1875 startade man därför ett sågverk med två ramsågar. Sågverket låg på slänten mitt på andra sidan forsen vid

Hammarsmedjan (nr 11). Sågen var kvar fram till 1959 men är idag riven.

I samband med starten av sågverket öppnade järnvägen mellan Nybro - Säfsjöström med station i Orrefors vilket underlättade transporter. Järnvägsrälsen är idag borttagna, men järnvägsstationen finns kvar. Man kan även följa järnvägsspårens sträckning inne i samhället.

Vid gamla järnvägsstationen går den gamla landsvägen. Här finns ett äldre ortscentrum med järnvägsstation, gamla hotellet, butiker och arbetarbostäder i nationalromantisk jugendstil uppförda i början av 1900-talet.

Kristallpalatset. Ursprungligen ett sädesmagasin som byggdes om till bostäder för glasblåsarmästare 1916.

5. Kristallpalatset och Stallgården

På andra sidan bruket finns två intressanta arbetarbostäder.

Kristallpalatset

Byggnaden var ursprungligen ett sädesmagasin vid järnvägens stickspår. Den byggdes om till fyra trerumslägenheter 1915,

för att locka över glasblåsarmästare från Kosta. Bland de första att flytta in var glasblåsarmästaren Gustav Bergkvist.

Stallgården.

Stallgården

Mitt emot Kristallpalatset ligger bostadsområdet Stallgården, uppfört 1969 efter ritningar av ATRIO arkitektkontor. Stallgården sågs som en förebild för bostadsbebyggelse vid sin tid och området var mycket uppmärksammat i tidningarna.

Gästvillan. Byggnaden uppfördes som disponentbostad i början av 1800-talet.

6. Gästvillan

Gästvillan byggdes som disponentvilla åt järnbruket i början av 1800-talet. Det är typiskt för brukssamhällena att brukets ledare bor centralt men ändå avskilt i en påkostad bostad. Gästvillans arkitektur är typisk för det tidiga 1800-talets nyklassicism med ett stort lunettfönster, pilastrar och påkostad trädgård. Sedan 1952 har den använts som represen-

tationsvilla för glasbrukets särskilda gäster, därav namnet. Gästvillan är delvis uppförd med mycket gammalt timmer från Älghults gamla träkyrka. Kyrkan, som var från 1200-talet, revs i början av 1800-talet. Timret köptes av brukspatron Barchaeus för 1120 daler och det användes sedan i villan.

Smedernas väg. Här bodde järnbrukets första smeder från 1726.

7. Smedernas väg

Smedernas väg är en klassisk bruksgata från järnbrukstiden. Vägen är alldeles rak, med alléträd och husen är placerade på rad. Utmed gatan finns tre röda timmerhus byggda 1726 som bostäder åt smederna vid järnbruket. I varje hus bodde två familjer.

Smedernas väg 1884.

8. Villa Murgröna

Söder om Gästvillan ligger Villa Murgröna. Villa Murgröna byggdes som förvaltarbostad i början av 1800-talet. Konstnären Sven Palmqvist bodde här under 1960-talet. Smedbo-

städerna, förvaltarbostaden och disponentvillan representerar olika social rang i järnbrukssamhället.

Villa Murgröna uppfördes som förvaltarbostad i början av 1800-talet.

9. Gamla Konsum (idag Tempo)

En viktig del av vardagslivet i en bruksort är butiken. Där handlade man, möttes, skvallrade och fick nyheter. I Orrefors fanns som i många andra orter länge två butiker - en privat-ägd och en kooperativ.

Äldst var den privata handlaren. Den kooperativa föreningen startade dock redan 1907. Tyvärr fick man inte bygga sin butik inne i samhället, då handlaren hade ett avtal med

bruket om ensamrätt. Den första konsumbutiken uppfördes därför 3 km utanför Orrefors. När Johan Ekman tog över bruket så upphörde handlaren ensamrätt och kooperativa föreningen fick uppföra en ny Konsumbutik centralt i bruks-samhället. Denna butik finns kvar än idag, men i privat ägo.

Kooperativa föreningens butik i Orrefors före 1937. Foto förvaras hos Nybro kommunarkiv.

Musikpaviljongen med Orrefors musikkår på 1970-talet.

10. Musikpaviljongen

På andra sidan vattnet ligger Musikpaviljongen, som framförallt använts av glasbrukets musikkår. För att komma till paviljongen kan man gå via Svarta bron, som fått sitt namn av att här tidigare funnits en svartmålad järnbro.

Masugnen och hammarsmedjan 1890.

II. Hammarsmedjan

Den restaurerade hammarsmedjan uppfördes 1846 och dess vattenhjul fungerar. I byggnaden finns bland annat en France-Comtéugn från 1850-talet.

Från masugnen fick man ett järn i tackor. Detta järn är hårt och sprött. För att få järnet smidbart måste kolföreningar arbetas bort. Detta skedde i hammarsmedjan. I ham-

marsmedjan värmdes järnet i en ugn och det smiddes ut till stänger. Hammarsmedjan drevs av tre vattenhjul. Det färdiga stångjärnet exporterades sedan via Kalmar till bland annat England. Hammarsmedjan är restaurerad och de rekonstruerade vattenhjulen fungerar och driver hammare och blåmskin.

Hammarsmedjans rekonstruerade vattenränna.

Kraftsstationen. Foto: Paul Wilund.

12. Två gamla kraftstationer

När vattenkraften inte längre nyttjades direkt för hammare och masugn, så uppförde glasbruket och sågen istället kraftstationer som producerade el. Det finns två bevarade kraftstationer och de ligger mellan hammarsmedjan och glasbruket. Den äldsta kraftstationen uppfördes 1898. Byggnaden står kvar, det är den rödmålade byggnaden som ligger intill hammarsmedjan. Kraftstationen nyttjade hammarsmedjans gamla vattenränna som förlängdes.

En nyare kraftstation ligger tvärs över forsen några meter längre ner. Denna uppfördes 1939 i tidens typiska funktionalistiska stil. Vattnet till den nya kraftstationen gick genom en tub av trä, som en lång tunna, med en diameter på 1,5 meter. Orrefors var självförsörjande på elström fram till 1965.

13. Slagghög och Kollada

Järntillverkningen i Orrefors höll på från 1726 till omkring 1887. Det förekom dock en del sporadiska ”blåsningar” fram till 1915, men då inte i industriell form. 1726 startade Lars Johan Silfversparre, ägare till Orranäs säteri, ett järnbruk vid forsen i Orrefors. Platsen valdes då den erbjöd råvara i form av skog till kol, malm i form av myrmalm från sjöarna och vattenkraft från forsarna. Järnbruket bestod av en masugn och en hammarsmedja. Masugnen är riven, men dess murar är kvar i slänten bakom Hammarsmedjan.

Både masugn och hammarsmedja behövde vattenkraft för hammare och blåsbalgar. Lars-Johan Silfversparre lät bygga en fördämning vid Orranässjön. Vattennivån höjdes på detta sätt

Kolladan. Foto: Paul Wilund.

2,4 meter. Genom höjningen skapades ett större vattenmagasin. Fördämningen kallas Hälldammen.

Masugnen krävde även stora mängder kol. Kolet framställdes av bönder i kolmilor i brukets stora skogar.

I Orrefors förvarades kolet i den stora kolladan. Kolet kom in i ladnan på en ramp under taket och tippades ner i stora högar. Rampen finns kvar.

En restprodukt från masugnen var slagg. Den blågrön-skimrande slaggen från masugnen lades ut i terrängen och bildade små kullar vid kolladan.

14. Kallarör

En viktig del i ett brukssamhälle är arbetarbostäderna. För att kunna få arbetskraft till verksamheterna krävdes att familjerna som kom från andra orter lätt kunde hitta bostäder. När glasbruket startade 1898 ökade befolkningen från 80 till 240 på ett par år. Boendesituationen blev ganska snabbt akut, och bruket fick uppföra kaserner för att hysa arbetarna och deras stora familjer. Arbetarbostäderna var till en början enkla trähus byggda av sågverkets virke.

Storleken på bostad styrdes av vilken position man hade på bruket. Arbetare hade oftast ett rum och kök, glasblåsarmästare två rum och kök. De flesta arbetarbostäderna som uppfördes av glasbruken ligger i ett område norr om glasbruket.

Kallarör är en av flera arbetarkaserner uppförda efter att befolkningen ökat kraftigt kring sekelskiftet 1900. Här rymdes åtta lägenheter på ett rum och kök.

15. Tvättstugan

Till varje lägenhet hörde ett vedskjul och dass på baksidan samt en avdelning i den gemensamma matkällaren. Man fick även tillgång till tvättstugan, som ligger kvar på andra sidan vägen. Alla arbetare hade rätt att nyttja tvättstugorna. I dessa bodde även några av de som stod längst ner i samhällshierarkin.

Vedskjul. Foto: Paul Wilund.

Tvättstugan. Alla arbetare fick lov att använda någon av tvättstugorna. På ovanvåningen fanns även en bostad för den person i samhället som stod lägst i rang.

16. Fästampen

Fästampen var en av arbetarkasern. I byggnaden bodde upp till 8 familjer med i vissa fall så många som 10 barn per familj. Kasernen fick sitt namn från en benstamp som låg här tidigare. En benstamp var en slags kvarn som gjorde benmjöl.

17. Snokaboet

Arbetarbostaden bredvid Fästampen har det fyndiga namnet Snokaboet, då glasblåsare ibland kallades ”hyttsnokar.”

Betelehem, en av arbetarkasernerna som byggdes i början av 1900-talet för att husera Orrefors stora befolkningsökning.

18. Backabyggningen

Mitt emot kasernen Snokaboet ligger Backabyggningen. Ännu en av de tidiga arbetarkasernerna.

19. Kalvahagen och Betlehem

Mitt emot Backabyggningen ligger arbetarkasernerna Kalvhagen och Betlehem. Att arbetarkaserner fick bibliska namn var vanligt i glasbruksorter.

20. Sju små hem

Sju små hem byggdes om 1952. Byggnaden innehåller intressant nog åtta lägenheter. Byggnaden skiljer sig från de övriga äldre arbetarbostäderna genom sin moderna arkitektur med bevarade tidstypiska detaljer.

Sju små hem. Foto: Dick Måard.

21. Jerusalem

Ytterligare ett exempel på arbetarbostäder med bibliskt namn är Jerusalem, längre upp på samma gata där övriga bostäder ligger i Orrefors. Den är ursprungligen byggd 1915 med lägenheter om ett rum och kök, men har senare moderniserats.

22. Klockaregården

Uppförandet av bostäder fortsatte under hela glasbruksperioden. Ett exempel är Klockaregården, ett äldre timrat hus som flyttades hit som arbetarbostad 1948.

Jerusalem. Foto: Paul Wilund.

23. Funkisvillor, villakvarter

Det finns även villor och egna hem i Orrefors. De flesta uppfördes i form av typhusområden under 1950-70-talen. I Orrefors finns dock ett intressant område med funkisvillor uppförda i avancerad arkitektur med internationell prägel. Flera av villorna lär vara ritade av Orrefors glasdesigner Nils Landberg, som besökt Stockholmsutställningen 1930 och där tagit intryck av den nya tidens arkitektur.

En av glasdesignern Nils Landbergs funkisvillor, som han ritade efter att ha besökt Stockholmsutställningen 1930.

Vill du veta mer?

Orrefors. Vol. 1, Etthundra år av svensk glaskonst / författare: Dag Widman. ISBN 91-7988-145-9 (inb)
Stockholm : Byggförl./Kultur, 1998

Orrefors. Vol. 2, Glasbrukets historia 1898-1998 / författare: Olle Krantz . ISBN 91-7988-147-5 (inb)
Stockholm : Byggförl./Kultur, 1998

Kärlek till glas, Agnes Hellners samling av Orreforsglas. ISBN 91-87214-81-4 (inb)
Stockholm : Raster : 1998

Orreforsaren i glasriket / utg. av I glasriket - människan, miljön, framtiden, ett studieprojekt inom ABF och Svenska fabriksarbetareförbundet i Kalmar och Kronobergs län

Lessebo: ABF Lessebo (distr.), 1981

Gravörverkstad på Orrefors på 1920-talet. Fotograf okänd.

August Karlsson i Björnamålen på väg att hämta hö i en lada vid Österhage.
Foto: Herman Sandberg, Kalmar 1917.

Länsstyrelserna

Kalmar, Kronoberg

Länsstyrelsen i Kalmar län
Besöksadress: Malmbrogatan 6, Kalmar
Postadress: Länsstyrelsen, 301 86 KALMAR
Tfn: 010-223 80 00
www.lansstyrelsen.se/kalmar

Länsstyrelsen i Kronobergs län
Besöksadress: Kungsgatan 8, Växjö
Postadress: Länsstyrelsen, 351 86 VÄXJÖ
Tfn: 010-223 70 00
www.lansstyrelsen.se/kronoberg